

Вище алювію VI тераси залягає древня делювіально-пролювіальна покривна товща Q_{II-II} , що сформувалась в сульську, тиліульську і дніпровську епохи лесонакопичення, яким відповідають холодні і сухі епохи континентальних зледенінь у північних районах. Між лесами залягають викопні ґрунти – тубенський і завадівський, які є свідками більш теплих і вологих міжльодовикових епох. Особливо теплою була завадівська епоха, що підкреслюється типом ґрунтоутворення. Більш молода делювіально-пролювіальна покривна товща Q_{II-III} залягає як на терасі (рис.1), так і заповнює глибокий вріз до більш низьких (V або IV надзаплавних) терас, де її потужність зростає з заходу на схід від 5 до 16 м. Ця лесово-ґрунтова товща також несе в собі інформацію про чередування холодних і сухих льодовикових епох (тясминський, удайський, бузький і причорноморський горизонти лесів) та розділяючі їх міжльодовикові (кайдацький, прилуцький, вітачівський та дофінівський горизонти викопних ґрунтів). Найбільш суворі кліматичні умови характеризували бузьку епоху, про що свідчать морозобійні клини, що розвиваються по ґрунтах прилуцького горизонту.

Розріз Скала Подільська є унікальним як для території Тернопільської області так і для Подільської височини в цілому і його необхідно детально вивчити літолого-мінералогічним, палеомагнітним, термомінісцентним, палеоніологічним та іншими методами, а після цього виділити розріз як палеогеографічний і геологічний пам'ятник четвертинного періоду, надавши йому статус природно-заповідного об'єкту.

Summary:

It is described new Skala-Podilska section which is unique for Podilska highland and Ternopil region. All horizontal strata of lower, middle and upper Pleistocene stratigraphic scale of anthropogene are present in the section.

УДК 551.435.(477.85/.86)

Леся КОВАЛЬСЬКА

ГЕОМОРФОЛОГІЧНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ПРУТ – ДНІСТЕРСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

У зв'язку з активним перетворенням довкілля важливою постає проблема раціонального використання і збереження природного рельєфу. Вирішення цього питання неможливе без всебічної характеристики рельєфу, невід'ємною складовою якого є виділення переважаних форм земної поверхні із зазначенням їх морфометричних показників. Власне такий підхід виступає основою проведення обґрунтованої геоморфологічної раціоналізації досліджуваної території. Проведена типізація та регіоналізації рельєфу Прут-Дністерського межиріччя може бути використана для характеристики рельєфу при різних видах господарської діяльності. Така морфологічна модель є основою для аналізу морфодинамічної небезпечної сільськогосподарських територій.

Аналіз фондів матеріалів “Західнокруггеологія” та опублікованих праць російських, українських вчених А. Петрова, М. Донцова, Г. Рудська засвідчує, що на території західних областей України використовувалась генетична кваліфікація рельєфу. У праці Я. Кравчука (2002р) вперше використаний морфодинамічний підхід при типізації рельєфу.

Однією із невирішених проблем виступає виділення на території межиріччя морфологічних типів рельєфу із зазначенням переважаних морфометричних показників. Вирішення цієї проблеми і присвячується дана стаття.

У статті вирішувались наступні завдання:

- 1) морфометрична характеристика рельєфу;
- 2) виділення основних морфологічних комплексів за морфометричними параметрами.

3) геоморфологічна регіоналізації території межиріччя.

У формуванні рельєфу Прут-Дністерського межиріччя велику роль відіграли як екзогенні так і ендогенні процеси. Досліджувана ділянка обмежена на півночі руслом ріки Дністер, на півдні - проходить вздовж ріки Прут, на заході спочатку по р. Бистриця і р. Ворона, далі по лінії Отиця-Уторники-Струпков-Молодилов-Говмачик, на сході - східніше м. Хотин по лінії Оселівка - Левінці - Козиряни до кордону з Молдовою. В межах межиріччя можна виділити такі типи рельєфу: 1) долинно-терасовий; 2) пасмово-долинний; 3) горбисто-терасовий; 4) східчато-горбогірний; 5) хвилясто-рівнинний з карстовими ліжками, 5) пасмово-долинний (Рис.1).

Долинно-терасовий тип рельєфу охоплює терасовані ділянки річкових долин Дністра і Пруту, а також їх головних приток. Цей тип рельєфу характерний для 1-4 надзаплавних терас. Він сформувався під впливом тектонічних і ерозійно-аккумулятивної діяльності рік. За будовою і висотою 4 тераса Дністра значно відрізняється від 4 тераси Пруту. Над рівнем Дністра вона піднімається на 30-40 м, а над рівнем Пруту на 22-25 м. У відкладах цієї тераси Дністра зустрічаються валуни балтійських кристалічних порід. У долині Пруту ця тераса складена товщею лесовидних суглинків.

Горбисто-терасовий тип рельєфу поширений на міжрічних рівнинах. Переважна площа межиріччя зайнята 5, частково 6 і 7 надзаплавними терасами. Шоста надзаплавна тераса складена галечниками. Абсолютні висоти 320-340 м, відносна висота - 120-130 м. П'ята тераса розташована на 40-60 м нижче шостої, її висота - 50-70 м (на правобережжі Дністра) і 70-80 м (на лівобережжі Пруту). Поверхня 5-ї тераси ускладнена зсувами. Ця тераса складена бурими та жовто-сірими суглинками потужністю до 5-6 м. На підвищених ділянках межиріччя зустрічаються останці 7-ї надзаплавної тераси. На цій терасі збереглися карпатські галечники, відкладені древніми потоками. Абсолютні висоти 350-380 м, відносна - 140-160 м над сучасними ріками.

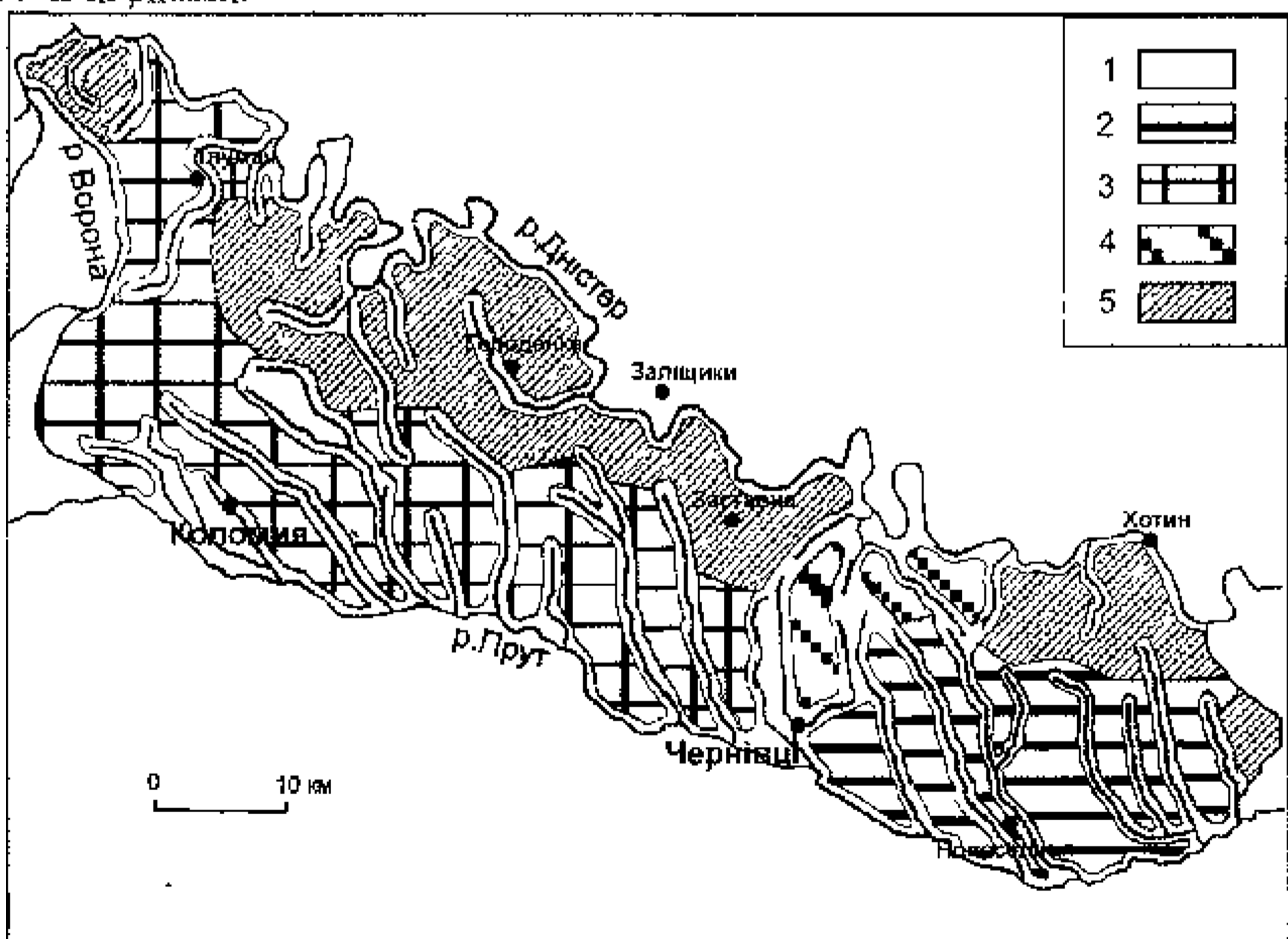

Рис. 1 Геоморфологічна карта Прут-Дністерського межиріччя
 Типи рельєфу 1 - долинно-терасовий, 2 - пасмово-долинний, 3 - горбисто-терасовий,
 4 - східчато-горбогірний 5 - хвилясто-рівнинний з карстовими формами

Пасмово-долинний тип рельєфу на Прут-Дністерському межиріччі представлений у Новоселицькій улоговині. Цей комплекс сформувався внаслідок неотектонічних рухів, у сучасному рельєфі представлений довгими і хвилястими пасмами і зниженнями, що нагадують широкі жолоби. Вододіли такого типу плоско-хвилясті, інтенсивно розчленовані ерозійною сіткою.

Хвилясто-рівнинний тип з карстовими формами. Поширений на Північному Покутті та Придністерському Опіллі. З карстових форм поширені такі як лійки, провалля, печери, шахти тощо. Значна частина цих заглиблень постійно або тимчасово заповнена водою. Карстові форми поглинають поверхневий стік, переводять його в підземний, тому ріки слабо розгалужені і мало розчленовують межиріччя. Розвиток поверхневих карстових форм зумовлений близьким заляганням до поверхні гіпсоангідритів баденського віку які легко піддаються вилуговуванню і розчиненню атмосферними та підземними водами, утворюючи провалля, невеликі лійки і навіть великі улоговини.

Східчато-горбогірний тип рельєфу сформувався на антиклінальних підняттях, складених порівняно стійкими породами. Такій тип рельєфу представлений Хотинською височиною. Цей комплекс сформувався внаслідок тектонічних рухів і процесів денудації.

Виділена територія Прут-Дністерського межиріччя розміщена в межах Волино-Подільської, Бессарабської та Передкарпатської геоморфологічних областей. На межиріччі Волино-Подільська область представлена наступними геоморфологічними районами: Придністерське Поділля, Північне Покуття, Опілля, які повністю або частково входять до межиріччя (Цись, 1959р). Найбільшу площу Прут-Дністерського межиріччя займає Північне Покуття (Рис 2).

Північне Покуття повністю знаходиться у межах досліджуваної території. Район межує на півночі з Придністерським Поділлям, на півдні – з Передкарпаттям. Основними орорграфічними елементами Північного Покуття виступає Тлумач-Заставницька поздовжня улоговина та Гостово-Кіцманське пасмо (до складу якого входять Іостово-Хотимирівське пасмо, Хлібичинська міжпасмова рівнина).

Тлумач-Заставницька поздовжня улоговина знаходиться на півночі Північного Покуття. Пониження займає вододіл рік басейнів Пруту і Дністра. Висота улоговини коливається від 240 до 290 м. над рівнем моря. Відносні перевищення становлять 50 м. Вона має нахил з північного заходу на південний схід. Формування сучасного рельєфу Тлумач-Заставницької поздовжньої улоговини пов'язане з карстовими процесами, які характерні для території, де на поверхню виходять гіпсоангідрити. Серед форм карстового рельєфу переважають прості і складні лійки, карстові яри і карстові долини невеликих рік – Грушка, Вікно, Берестки та інші. Тут зустрічаються «зникаючі» ріки – Ігриський потік, тощо, карстові озера в районі сіл Озеряни, Розсохач, Остривець, Тишківці.

На південь від Тлумач-Заставницької поздовжньої улоговини знаходиться Гостово-Кіцманське пасмо. Його південна межа проходить по лінії: Ошихтеби – Снятин – Белелуя – Борщевська Тура – Коломия. Гостово – Кіцманське пасмо виступає підвищенням з абсолютними висотами близько 340-350 до 390м. Відносні перевищення 60-80м. Пасмо порізане досить глибокими долинами рік – лівих приток Пруту (Турка, Совича, Белелуя та інші). На цьому пасмі зустрічаються яркоподібні долини.

Опілля. (на території межиріччя представлено Придністерським Опіллям), розміщене на північному заході досліджуваного регіону і представлено Бистрицько-Тлумацьким межиріччям. Бистрицько-Тлумацьке межиріччя межує на сході з Придністерським Поділлям, на півдні – з Північним Покуттям. Максимальна абсолютна висота на заході з. Ліса – 350 м, на сході – 380м. (біля с. Надорожна). Відносні перевищення – 60-80 м., рідше – 100м.

На заході височина прилягає до долини р. Бистриці крутими схилами, що складаються з крейдових вапняків і гортонських гіпсів. На височині виділяються підвищені пасма, що тягнуться на південний схід. Бистрицько-Тлумацьке межиріччя перерізують долини рік, що

меридіонально стікають в Дністер – Узень. Ольшаниця, Тлумач. Рельєф Придністерського Опілля ускладнений поверхневими карстовими формами, які пов'язані з виходом на поверхню відкладів гіпсів

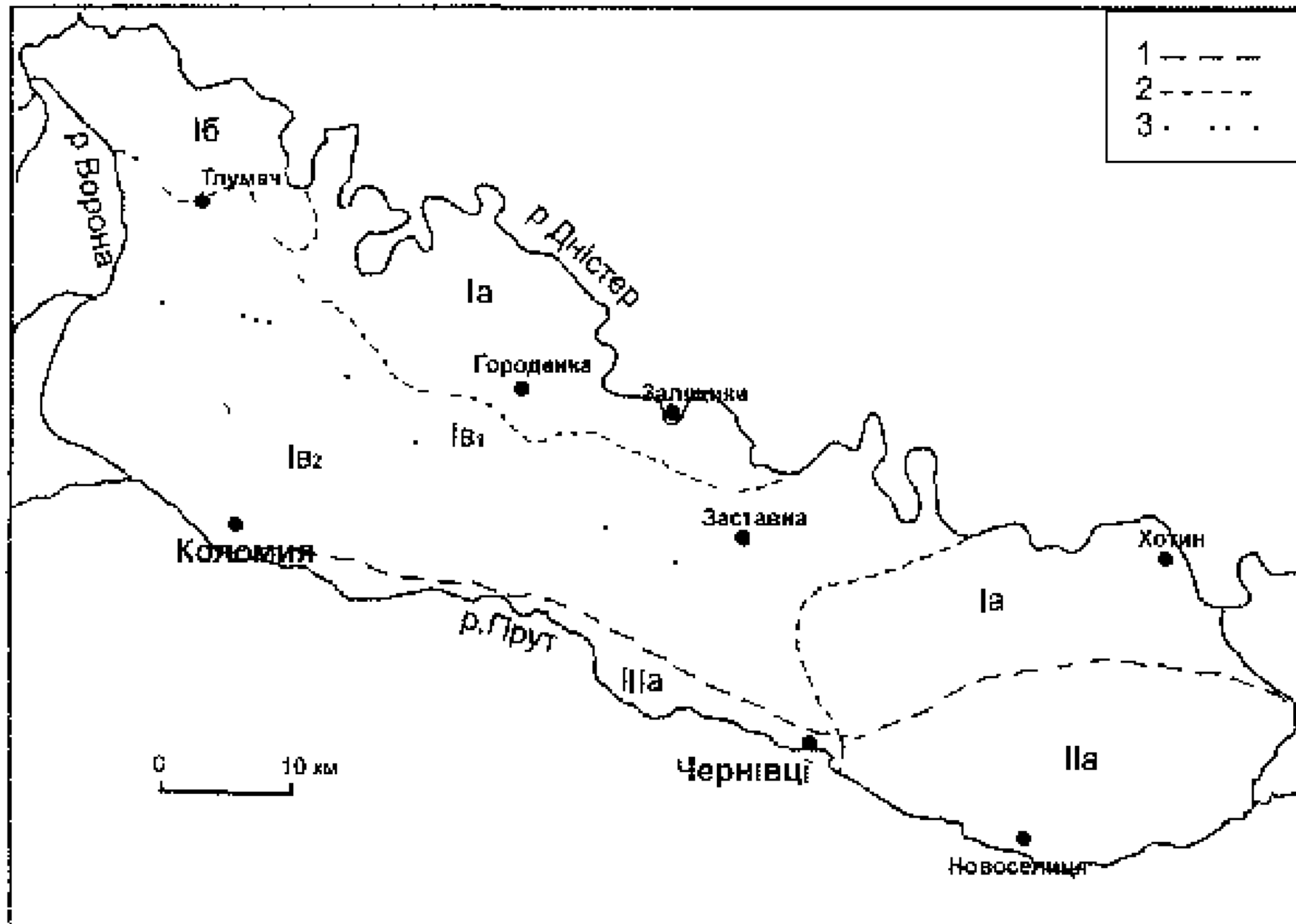

Рис 2 Геоморфологічна регіоналізація Прут-Дністерського межиріччя [Радецький Д Н (1978), Рудько Г І (1982), з доповненням автора]

I - Волино-Подільська геоморфологічна область Райони Ia - Придністерське Поділля, Ib - Придністерське Опілля, Ib1 - Північне Покуття Підрайони Ib1 - Тлумач-Заставницька поздовжня улоговина Ib2 - Гостово-Кіцманське пасмо II - Бесарабська геоморфологічна область Район IIa - Новоселицька улоговина III - Передкарпатська геоморфологічна область Район IIIa - Коломийсько-Чернівецька алювіальна рівнина

Межі 1 - Геоморфологічних областей, 2 - геоморфологічних районів, 3 - геоморфологічних підрайонів

Придністерське Поділля частково охоплює придністерську частину описуваного межиріччя Південна межа даного району розміщена на правобережжі р Дністер і проходить по лінії: Одаїв - Олеша - Озеряни - Назаренково - Глушків - Кадубівці - Юрківці. Північна його границя знаходиться на лівобережжі р Дністер Абсолютні висоти Придністерського Поділля перевищують 300м, а в окремих місцях піднімаються до 350-390м. Район характеризується наявністю, порівняно великих пластовидібних масивів – Тлумацько-Герасимівський, Чернетичський та інші, які розчленовані долинами правих приток Дністра, що прорізають товщу крейди юри, девону і силуру Герасимівка, Онут та інші. Широко розвинені вздовж р. Дністра балки і яри. Головним орографічним елементом Придністерського Поділля виступає Хотинська горбиста платоподібна височина. З північного боку край височини крутий. Максимальна абсолютна відмітка г. Берда – 515м.

Бесарабська геоморфологічна область частково охоплює досліджувану територію з південного сходу і представлена Новоселицькою улоговиною Північна межа її підходить до уступу Хотинської височини, південна - на території Молдови. Рельєф улоговини горбистий, порізаний лівими притоками Пруту Абсолютні відмітки не перевищують 290 м

Геоморфологічна область Передкарпаття фрагментарно охоплює крайню південну частину межиріччя і представлена Коломийсько-Чернівецькою алювіальною рівниною

Вперше на території Прут-Дністерського межиріччя виділені і названі геоморфологічні типи рельєфу з урахуванням морфологічних показників Така типізація рельєфу може слугувати основою для виділення геоморфологічної регіоналізації території. Науково-

обґрунтована типізація дасть можливість визначити придатність рельєфу для різних видів діяльності. Аналіз літературних джерел та фондових матеріалів дозволяє виділити низку проблем, які на даний час можуть вважатися перспективними у подальших дослідженнях: 1) створення єдиної науково-обґрунтованої легенди для морфологічної типізації рельєфу; 2) типізація рельєфу відповідно до потреб різних галузей господарського використання. Вирішення цих проблем дасть змогу детальніше провести типологічну регіоналізацію.

Література:

1. Койнов М. М. Покутський лісостеп. ЛДУ. Збірник геогр. - Вид. 5 Львів. 1959. - С 151 - 153
2. Крайчук Я. С. Геоморфологія Передкарпаття - Львів: Меркатор, 1999
3. Радецький Д. П. Отчет по изучению современных экзогенных процессов на территории западных областей Украины за 1976 - 1978 гг. Т. 1 г. Львов 1978
4. Радецький Д. П. Отчет по изучению современных экзогенных процессов на территории западных областей Украины за 1978 - 1980 гг. Т. 1 г. Львов 1980
5. Рудько І. І. Отчет по изучению современных экзогенных процессов на территории западных областей Украины за 1980-1982 гг. Т. 1 г. Львов 1980 - 1982
6. Цись П. М. Про геоморфологічне районування УРСР - ЛДУ Збірник географ. - Вид. 5 1959р - С 151 - 153.

Summary:

PRUT - DNISTER MIDLERIVES RELIEF IS CONSIDERED IN THIS WORK.

The characteristics of geomorphological regions North Pokuttya, Opillya Dnister Podillya are given. 5 types of relief are distinguished.

УДК. 551.4 (477.84)

Роман БОЙКО

ГЕОМОРФОЛОГІЯ ДОЛИНИ Р. ДЖУРИН

Згідно геоморфологічного районування [4] долина Джурина розташована в межах "глибоко розчленованої височини Придністровського Поділля".

Р. Джурина бере початок поблизу с. Джуринська Слобідка Чортківського району і впадає в Дністер в с. Устечко Заліщицького району. Ріка, як і інші ліві подільські притоки Дністра, протікає в меридіональному напрямі і має довжину 51 км, похил 4 м/км, площу басейну 301 км² [3].

Морфологічно долина поділяється на дві частини: верхню коритоподібну і нижню, яка починається поблизу с. Кошилівці, каштаноподібну. Від с. Попівці і аж до впадіння в Дністер р. Джурина утворює врізані меандри, особливо виразні і значні з них між сс. Кошилівці і Поділля, звернена випуклостю на схід, така ж меандра поблизу с. Садки (хоч і менша за розмірами), на лівобережній околиці с. Нирків, яка звернута випуклим боком на захід. Велика (довжиною понад 2 км) меандра спостерігається південніше с. Нирків, всередині якої знаходяться руїни старого замку, обернена випуклим боком на схід. На шийці меандри, яка, мабуть, була щільно прорвана, утворився мальовничий водоспад (Червоногородський) висотою майже 46 м.

Хоч долина р. Джурина має лівобережню асиметрію, як і решта лівих подільських приток Дністра, в місцях розвитку меандри простежується черемінна асиметрія: збоку напроти випуклих боків меандри простежуються круті і високі береги, а в увігнутих частинах - пологі і низькі.